

במילי דברכות

הרב יעקב נבון

ראשי פרקים:

א. משמעויות ברכת הנהנין ואם היא מהתורה

ב. דין מיץ פירות טבעי

ג. דין מים שנתבשלו עם פירות וירקות

ד. הברכה במציצת פירות

א.

משמעויות ברכת הנהנין ואם היא מהתורה

א. משמעות ברכת הנהנין

באמת הדבר תלוי כיצד אנו מגדירים את תכנה של ברכת הנהנין, אם עניינה של הברכה היא משום הודאה, שיש מצוה להודות לדי. לכן אם חובת ההודאה היא על עצם המצאת האוכל, בחינה של "נותן לחם לכל בשר", אז מסתבר יותר שעיקר הברכה היא לפנייה, דאז מודה להקב"ה שהמציא לפניו מזון לאכילה, יותר מאשר להודות להקב"ה על המצאת האוכל לאחר שכבר אכל. אבל אם חובת ההודאה הוא על השביעה וההנאה, אז מסתבר יותר שעיקר הברכה היא לאחריה, שאז מודה על השביעה, יותר מאשר להודות להקב"ה על כך לפני האכילה, שהרי עוד לא נהנה, הוא רק הולך ליהנות, אבל עדיין לא נהנה בפועל. ומבואר בראשונים (רשב"א, תו"ס, ר"י החסיד, מאירי ועוד) שבתחילה כשהגמי לומדת זאת מ"הלולים", ברכה שלפניה ושל אחריה הן מהתורה, אבל למסקנת הגמי בבבלי שלומדים זאת מסברא, א"כ הברכה היא רק מדרבנן.

בירושלמי (פ"ו מ"א) מבואר דלדעת רשב"ל לומדים זאת מהפסוק (תהילים טז): אמרת לדי' די אתה טובתי בל עליך" – שאם אכלת וברכת כאלו משלך אכלת, ומפרש פני משה שם: "ודריש בל מלשון בלי, ששוב אין טובתי עליך להחזיק לי טובה". מלשון ר"ל משמע שמשמעותה של הברכה הוא מעין תשלום, שע"י שמברך בכך מסיר את החזקת הטובה שיש לו להקב"ה, והוא מעין תשלום, שע"י הברכה קונה את האוכל והפכו לשלו ולקניינו. יש לדקדק שדברי רשב"ל מתייחסים לברכה שלאחריה ולא לפנייה, שהרי לשון הגמי בירושלמי: "אם אכלת וברכת כביכול כאלו משלך אכלת" משמע דאיירי בברכה שלאחר האכילה. בירושלמי שם מובאת דעה נוספת (לפני הדעה של ר"ל שהבאנו לעיל): "אמר רבי אבוה כתיב פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם, העולם כולו ומלואו עשוי ככרם, ומהו פדיונו ברכה" לפי ר' אבוה, יוצא שברכת הנהנין היא מהתורה (ולא כמו ר"ל שלומד

זאת מדברי קבלה), ומשמעות הברכה הוא פדיון, בדומה לחילול ופדיון כרם, שהפדיון שלפני כן הוא שמתיר את הכרם באכילה, כך גם הברכה שלפני האכילה, היא זו שמתירה את האוכל, ובלא"ה האוכל אסור. דעה נוספת בירושלמי היא של ר' חייא שלומד זאת מ"הלולים" וז"ל: תני ר' חייא קדש הלולים מלמד שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו, מיכן היה ר"ע אומר לא יטעום אדם כלום עד שיברך". יש להבין מחדא ר' חייא לומד ברכת התנצין לפניו ולאחריה מהתורה מהפסוק "הלולים", ולפי"ז משמעות הברכה היא בחינה של הלל והודאה, שאנו מודים להקב"ה לפני האכילה על כך שהמציא לנו את האוכל, ולאחר האכילה אנו מודים לו על השביעה. מאידך ר"ע שלומד ג"כ מהפסוק הלולים, משמע מדבריו שזו בחינה של איסור, שהאוכל יש עליו איסור בחפצא אם אכל קודם שיברך, והברכה לפי ר"ע משמע שהיא מתיר, שמתירה לו את האכל, כמו ששחיטה מתירה בשר, וכן הפרשת תו"מ מתירה טבל.

ואם זו בחינה של איסור, שיש איסור לאכול בלא ברכה, אפילו כלשהו אסור – אפילו פחות מכשיעור – דכל הנאה במשמע, א"כ איך לומד זאת ר"ע מהפסוק הלולים? ואולי לפי ר"ע ההסבר של הלולים אינו לשון הלל, אלא הוא מסביר זאת במובן של חלול, שהה"א והר"ת מתחלפים (כמ"ש רש"י בבבלי לה, א), וכמו שחילול בכרם ובנטיעות הוא מתיר את האוכל, כמ"ש אחליה והדר אחליה, כך גם כן לדעתו, בכל אוכל שהוא, יש עליו איסור בחפצא אלא א"כ ברך, ויוצא שברכה היא מתיר, והוי כעין פדיון, אלא שר' אבוה למד זאת מפסוק אחר "פן תקדש וכו'", ור"ע למד זאת מ"הלולים".

לפי האמור לעיל ניתן לסכם ולומר, שברכת הנהנין מתפרשת בכמה משמעויות וטעמים:
א) ללא הברכה עביד איסורא – כמ"ש בברייתא בגמ' ת"ר אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה. ובהמשך הגמ' אומרת מאי עביד ליה (בזה שהולך אצל חכם) הא עביד איסורא. דהיינו שאין תקנה שהרי הוא כבר אכל. מכאן עולה שהטעם הזה שייך רק על ברכה שלפניה. וגוף האיסור ניתן להגדירו כמו שהגמ' אומרת בהמשך "כאילו מעל", או "כאילו נהנה מקדש שמים", דהיינו שהאוכל בלא ברכה, כאילו נהנה מהקדש, (רש"י מסביר שמעל היינו נהנה מן ההקדש).

נראה שגם ר"ע למד שהטעם הוא משום דעביד איסורא, ולכן מכאן ר"ע אומר אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך. והקשה בצל"ח מה התוספת בדברי ר"ע, שאומר מכאן וכו' ותיירץ הצ"ח שהחידוש בדברי ר"ע הוא בשיעור, דהיינו שיש איסור כשאינו מברך ברכה לפניו בכלשהו, ואין צריך שיעור בדומה לברכה אחרונה, למרות ששתי הברכות נלמדות מ"הלולים", אעפ"כ ברכה שלאחריה צריכה שיעור, וברכה שלפניה אין צריכה שיעור, ולכן אם אכל ולא בירך עובר איסור. וכך מפורש בתו"ס (לקמן בברכות לט, א ד"ה בצר) דברכה שלאחריו בעינן שיעור, וברכה שלפניו לא בעינן שיעור. וכך מקובל בראשונים ובהלכה. אמנם התו"ס (שם) מביא דעת הר"י שסובר שבברכת בורא נפשות דלאו ברכה חשובה, לכן אפילו בפרות מכשיעור מברכים, אולם דעתו היא דעת יחיד.

הטעם להבדל שיש בין ברכה ראשונה (שלפניה) לברכה אחרונה (שלאחריה), כיון שברכה ראשונה הטעם הוא משום איסור, דבלא ברכה עביד איסורא, לכן אפילו באוכל פחות מכשיעור כאילו נהנה מהקדש. או שההסבר הוא, דבלא ברכה כאילו שגוף האוכל אסור והברכה מתירתו, כמו טבל שהפרשת תו"מ מתירתו (ראה בס' תנובת יהודא ברכות שם).

משא"כ ברכה אחרונה שמשמעותה שונה, כמו שנראה לקמן, שהטעם משום הודאה, ולכן רק בכשיעור מתחייבים לברך.

ב) הברכה מעין תשלום – זהו טעמו של רשב"ל המובא בירושלמי ופרשנו לעיל שמתוך לשון הגמ' משמע שהטעם של ר"ל מתייחס לברכה אחרונה, שהיא מעין תשלום על מה שאדם קיבל. ועיי' הברכה הופך את הדבר לשלו, וממילא אינו צריך להחזיק טובה, ולומדים זאת מהפסוק אמרת לדי' אתה (היינו ברכה) טובתי בלי עליך (היינו אין צריך להחזיק טובה יותר).

כטעמו של ר"ל שהוא מעין תשלום, ניתן להסביר ג"כ שזהו טעמה של ברכה ראשונה, שהיא תשלום עבור האוכל שהולך לאכול, ועיי' הברכה קונה את האוכל.

ג) הברכה מעין פדיון – לפי ר' אבוב המובא בירושלמי, לומד זאת מהפסוק פן תקדש וגו', והעולם כולו ומלואו עשוי ככרם ומהו פדיונו ברכה. א"כ לפי דבריו ברכה הוא מעין חילול, וכמו שאמרו אחליה והדר אכליה.

הסברנו לעיל שגם ר"ע שאומר מכאן שאסור לטעום כלום קודם שיברך, איך לומד זאת מהפסוק "הלולים" הרי בתחילה הגמ' מסבירה שפיי הלולים היינו ברכה, שמשמעותה הלל והודאה להקב"ה. והסברנו שלפי ר"ע יתכן שהוא מפרש הלולים לא במובן של הלל, אלא מפרש במובן של חלול, (ודורש הלול חלול, והה"א והח"ית מתחלפים), ולפי דבריו האוכל בלי ברכה, הוי כאילו אוכל כרם רבעי בלא חילול, שאוכל דבר שגופו אסור.

טעם זה של פדיון מובן, כשאנו מסבירים זאת על ברכה ראשונה, שלפני שאוכלים מברכים, והברכה היא מעין פדיון. אבל לא שייך טעם זה על ברכה אחרונה.

ד) ברכה במובן של הודאה – הסבר זה ניתן לאומרו גם על ברכה שלפניה, וגם על ברכה שלאחריה. בברכה שלפניה משמעותה שאנו מודים לדי' על כך שהמציא לנו את האוכל, בחינת "נותן לחם לכל בשר", או "ואתה נותן להם את אכלם בעתו", שהרי ניתן לטרוח ואין כל ודאות להשיג אוכל.

בברכה שלאחריה אנו מודים להקב"ה על השביעה, בחינה של "ומשביע לכל חי". לפי הסבר זה ברכה שלפניה ושלאחריה היא מצוה, שאנו מצווים להודות להקב"ה. בסי' עמק ברכה מוכיח מהגמ' בברכות (נא,א) שיש בברכת הנהנין גם משמעות של מצוה, דאל"כ אין ביאור לסוגיא שם, ששם הגמ' שואלת אכל ושתה ולא בירך מהו שיחזור ויברך? אמר להו מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף. דהיינו שהגמ' משיבה שצריך לברך אחר האכילה, ומדמה זאת לטבילה, שאם טבל יכול לברך אח"כ ברכת על הטבילה ולכאורה אם עניינה של ברכת הנהנין שאם אוכל בלא ברכה עובר איסור, וכמ"ש בגמ' לה,א הא עביד איסורא, א"כ כיצד ניתן לתקן, הרי הוא כבר פגם בכך שאכל בלא ברכה. ועוד מה הדמיון לברכת הטבילה, הלא ברכת הטבילה היא ברכת המצוות, שאנו משבחים את הקב"ה שקדשנו וייחדנו במצוותיו, ואילו ברכת הנהנין אין לה כל ענין לברכת המצוות. מזה הוכיח ה"עמק ברכה", שגם בברכת הנהנין, מלבד ענין האיסור שקיים בה במדה ולא בירך, יש בה גם ענין של מצוה שאנו מצווים להודות להקב"ה לפני האכילה שהמציא לנו את האוכל, משום כך הגמ' מבינה שאם אכל ולא בירך - ולא הודה, הוא יכול עדין להודות אחר האכילה, כי המצוה להודות ולהלל לדי', יש לזה דמיון למצות טבילה שהיא ג"כ בחינה של מצוה, שבח לדי' על כך שקדשנו במצוותיו.

ב. ברכת הנהנין – מדרבנן או מדאורייתא

הגמי' בדך לה, אומרת: "אלא סברא הוא, אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה". וכתבו התו"ס (שם ד"ה אלא) דלפי התחלת הסוגיא משמע שהיא מדאורייתא, והלמוד מ"הלולים" הוא דרשה גמורה, אבל למסקנה שהגמי' אומרת סברא, הפסוק הנ"ל הוא רק אסמכתא בעלמא. וכן מבואר בחידושי הרשב"א (שם) שאי שום דבר שטעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו מן התורה, אלא שבעת המינים בלבד שהם טעונים לאחרים מן התורה. ומשמע מדבריו במפורש שכל המינים ברכה לפנייהם מדרבנן, וכן בשאר המינים שאדם משבעת המינים ברכה אחרונה היא ג"כ מדרבנן. וכן מבואר במאירי (בברכות שם ד"ה כל מה שפרשנו) שברכה שלפניו בכל דבר שיגיע ממנו הנאה אינה אלא מדברי סופרים, שתקנו שאסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. וברכה אחרונה חיובה מן התורה בזי המתים, ובשאר המינים מדרבנן.

הפני יהושע הקשה על הרשב"א הנ"ל, איך ניתן לומר על ברכת הנהנין, שהיא רק מדרבנן, הלא בכל הש"ס משמע שדבר שנלמד מסברא נחשב מהתורה. כו שמצאנו שהגמי' אומרת בכמה מקומות למה לי קרא סברא הוא. כמו שמובא בכתובות (כב,א) לגבי דין 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר', וכן מבואר בב"ק (מו,ב) לגבי הכלל 'המוציא מחברו עליו הראיה', וכן בנדה (כה,א) לגבי המפלת שפיר. ועוד נ"ל לחזק קושייתו שהרי מצאנו ג"כ בשבת (צו,ב) שהגמי' אומרת: "אשכחן הודאה, הכנסה מנלן? סברא היא, מכדי מרשות לרשות הוא, מה לי אפוקי ומה לי עיולי. מיהו הודאה אב הכנסה תולדה" ובכל אופן מצאנו בריש מסכת שבת במשנה (ב,א) שגם על הכנסה חייבים, הרי להדיא שגם הכנסה שנלמדת מסברא היא מהתורה. וכן מבואר במהרי"ט בהקדמתו לקרית ספר (על הרמב"ם) שדבר שנלמד מסברא הוא מהתורה.

ותירץ הפני יהושע, דבאמת נראה שמה שהגמי' אומרת סברא שאסור לאדם וכו', היא באמת מהתורה, אבל כל זה כשאין סברא מנוגדת, אבל כל שיש סברא מנוגדת, הרי זה ספק ברכות, וספק ברכות להקל, כיון שלא שייך להחמיר ולברך, משום שעובר בלא תשא – לפי דעת הרמב"ם – בברכה שאינה צריכה. ולכן הסברא אסור לאדם שיהנה וכו' היא באמת מהתורה, וכתב שכן אפשר להסביר גם בדעת התו"ס [אולם לפי הרשב"א והמאירי לא ניתן לפרש כן, שהרי כתבו במפורש שברכות הנהנין הן מדברי סופרים, מלבד ברכה אחרונה בשבעת המינים]. לפיכך בבעל קרי אינו מברך לפניו אלא לאחריו (כמו שמבואר בברכות כ,ב). משום שיש סברא הפוכה, שיש לו להמנע מלברך משום כבוד השם, לכן שם משום ספק ברכות אינו מברך לפניו, אלא רק לאחריו, דהיינו בהמ"ז. אבל בכל מקום שאין סברא מנוגדת, אזי ברכת הנהנין היא סברא, ויש לה תוקף דאורייתא.

הצל"ח מקשה על הפנ"י, דלא שמענו שסברא לבד הוא דאורייתא, דא"כ לתנס נכתבו כל הכצוות שהן שכליות, כמו לא תגנוב ולא תרצח. ועוד שסברא זו שאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה, שייכת בכל באי עולם, וא"כ תהיה ברכת הנהנין חובה גם על בני נח. אלא ע"כ שכוונת הגמי' היא רק, שכיון שיש כאן סברא לברך, לכן תיקנו חכמים. ומה שאמרו חכמים בכמה מקומות 'הא למה לי קרא סברא הוא', זה נאמר ושייך רק בדין מן הדינים כמו 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר' (כתובות כב) ו'המוציא מחברו עליו הראיה' (ב"ק מו), אבל לומר על דבר שהוא מסברא שהוא חשוב מצוה דאורייתא זה לא שמענו. ונראה שכוונת הצל"ח

היא, שדבר שיש עליו פסוק כמו 'הפה שאסרי ויהממעיה', על זה בהחלט הגמי מקשה בשביל מה צריך פסוק, הלוא יש כאן סברא. ומסברא ניתן להגיע ג"כ לדין. אבל דבר שכל כולו מתחיל בסברא, לעשותו כמצוה ודינו יהיה מהתורה, זה לא שמענו.

אבל יתכן שגם הפניי שלומד שמשי"כ בגמי סברא שאסור לאדם וכו' היינו מהתורה, אין כוות הגמי לומר שיש כאן מצוה כדין מצווה ועושה, אלא רק לומר שיש כאן תוקף דאורייתא לברכות הנהנין, כמו שמצאנו בכמה דברים שהם מהתורה ואינם מצוה.

ב. דין מיץ פירות טבעי סוגיית דובשא דתמרי

מבואר בברכות לח, אמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי מברכין עליו שהכל נהיה בדברו, מ"ט זיעה בעלמא הוא. והגמי מסבירה דס"ל למר בר רב אשי כר' יהושע, שסובר שדבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות (= סופי ענבים שאין מתבשלים עולמית ועושין מהן חומץ) ושאר מי פירות של תרומה, זר ששתה אותם בשוגג פטור מחומש, ואילו לפי ר"א חייב קרן וחומש. וא"כ יוצא שבה נחלקו ר' יהושע ור"א אם משקים של פירות – חוץ מזיתים וענבים – נחשבים כזיעה בעלמא ואינם נידונים כפרי עצמו או לא. משקין של כל מיני פירות מבואר בתוספתא ברכות (רפ"ד) שברכתם שהכל נהיה בדברו, כגון יין תפוחים לפי שאינם אלא זיעה בעלמא. וכן הוא ברמב"ם פ"ח ה"ב וטור שו"ע (סיי רב סעיף ח').

א. שיטת רש"י

הרש"י מסביר שם בד"ה זיעה בעלמא הוא, ואינו פרי לברך עליו בורא פרי העץ עיי"ש, משמע מדבריו שזיעה בעלמא יש עליה שם של משקה, ומי פירות יש עליהם אמנם שם של משקה, אלא שנדונים כזיעה בעלמא, ומסביר רש"י (בד"ה ור' יהושע פוטר): דזיעה בעלמא הוא ואין שם תרומה חל עליו, ואין לך פרי הניתן למשקה אלא זיתים וענבים בלבד והיינו כמר בר רב אשי עכ"ל.

מדבריו ניתן להסיק שזיעה בעלמא היינו, כל פרי שאינו עומד למשקה, יש על המשקה שלו – לפי דעת ר' יהושע ומר בר רב אשי – דין זיעה בעלמא ומברך עליו שהכל. אבל זיתים וענבים שעומדים למשקה, יש על משקה שלהם שם פרי, דהיינו שגם השמן וגם היין מברכים עליו כברכת הפרי, אלא שביין שנשתנה למעליותא ובגלל חשיבותו תיקנו לו ברכה מיוחדת, ברכת בורא פרי הגפן, אבל גם יין וגם שמן קרינו בהו פרי, לפי דברי רש"י יוצא לן שמשקה תפוזים, מיץ תפוזים, יברכו עליו – היום – בורא פרי העץ, כיון שהתפוזים עומדים למשקה, משא"כ מיץ גזר, דנחשב רק זיעה בעלמא, כיון שאין הגזר עומד למשקה.

עכ"פ לרש"י עולה לנו שאין שינוי מהותי בין יין ושמן לשאר מי פירות, רק הדבר הקובע אם לתת להם שם של הפרי או להגדירם כזיעה בעלמא הוא, אם הפירות עומדים למשקה או לא. ובמידה והפירות אינם מיועדים למשקה, שאין מחשבת בני אדם בנטיעתם לעשות מהם משקה, אלא לאוכלם כמות שהם חיים או מבושלים, דינם א"כ כזיעה בעלמא ומברכים עלי המשקה היוצא מהם, שהכל נהיה בדברו. וכמי שאמרו (בדף לו, א) לגבי קורא וצלף, שהברכה נקבעת לפי יעוד הפרי, לדעת מה נטעי אותם אינשי. וכמו שכתב רש"י שם

(ד"ה הכא אית ליה עילווייא אחרינא): "ועיקר הפרי לכך נטעוהו הלכך פרי הוא", דהיינו שמחשבת האדם – לשם מה נטע את הפרי – היא הקובעת מה לברך עליו.

קושיית הרשב"א על שיטת רש"י ויישובה

הרשב"א בחידושיו (לחא, ד"ה דבש תמרים) הקשה על שיטת רש"י וז"ל: "פירש"י ז"ל (דבש של תמרים) לפי שלא ניתן למשקה אלא ענבים וזיתים בלבד, הא שאר כל מי פירות זיער בעלמא, והיינו כמר בר רב אשי. וקשיא לי דתינח כולהו, אלא חומץ סתונית מאי איכא למימר, דאדרבה לא ניתן אלא למשקה, ואין דרכו ליאכל, ודרך היוצא ממנו ליאכל". ביאור דבריו הוא, שהלוא חומץ ספוניות, הוא חומץ שמפיקים אותו מענבים שאינם יכולים להתבשל עולמית, ואינם ראויים לאכילה לעולם. שכל קיומם הוא רק לעשות מהן משקה. וא"כ לפי רש"י אין הם צריכים להחשב כזיעה בעלמא ולברך עליהם שהכל, אלא צריכים להחשב כפרי עצמו בדומה לזיתים וענבים שעומדים למשקה, שדין השמן והיין כפרי עצמו.

את קושיית הרשב"א על הרש"י ניתן לתרץ בכמה אופנים: א) תירוץ א' מובא ברשב"א עצמו ליישר את הרש"י, וז"ל: "ואולי נאמר דכיון שהסתונית בעצמן שהן הענבין הרעים שאינם מתבשלים לעולם הן גרועין מאד ואינן ראויים, גם היוצא מהן אע"פ שהוא יותר ראוי מהן עצמן, מ"מ הוא גרוע כל כך שאינו ראוי ליקרות משקה אלא זיעה בעלמא". כוונת דבריו, שאמנם החומץ של סופי ענבים שאינם מתבשלים לעולם, הוא יותר ראוי באופן יחסי מהפרי עצמו של הענבים שאינו ראוי כלל לאכילה, אבל עדיין אין על החומץ הזה שם משקה, כי הוא עדיין גרוע ולכן נדון כזיעה בעלמא.

אבל לענ"ד קשה לומר זאת בשיטת רש"י, דהלוא אמרנו דלפי רש"י, זיעה בעלמא אין פירושו שאין ע"ז שם משקה, אלא פירושו שאע"פ שיש על זה שם משקה, מ"מ כיון שהפרי ממנו נסחט המשקה אינו עומד לכך, שאינו עומד למשקה, לכן אין לו דין של הפרי עצמו, ולכ"י מברכים עליו שהכל. כדן כל דבר שאין עומד לאוכלו כמות שהוא, שיורד בדרגה בברכתו. ולכן מברך עליו שהכל. ומשמע בפשטות לפי רש"י שגם אם חומץ של ספוניות יש עליו שם של משקה, אין לברך עליו אלא שהכל, כיון שנחשב זיעה בעלמא. ואולי אפשר לתרץ באופן שונה כמו שמסביר בתוס' ר"י החסיד, כפי שנביא לקמן.

אמנם הרשב"א תירץ את רש"י כמו שתירץ, כיון שהולך לשיטתו, שסובר דזיעה בעלמא היינו שאין עליו שם משקה כלל. לא כמו רש"י שמסביר זיעה בעלמא שאינו נחשב כפרי עצמו אלא כמשקה, וכיון שהפרי לא עומד למשקה. נחשב כזיעה בעלמא.

וכן כתב הרשב"א להדיא שם, דזיעה בעלמא פירושו שאין עליו שם של משקה כלל: "ש"מ דלא חשוב משקה אלא זיעה בעלמא". ולקמן נעמוד על שיטתו בהרחבה.

ב) תירוץ נוסף שאפשר לתרץ על רש"י מדוע בחומץ סתוניות מברכים עליו שהכל למרות שעומד למשקה, כפי שמפרש בתוס' ר"י החסיד (שם ד"ה האי דובשא): "ודוקא נקט חומץ סתוניות אבל חומץ סתם שייך ביה תרומה, שהרי גוף היין שנתקלקל הוא כמו פרי שנתקלקל". לפי דבריו יש לחלק בין סתם חומץ, שדינו כפרי עצמו, ואם שתה חומץ של תרומה יש עליו שם תרומה ומשלם קרן וחומש, משא"כ חומץ סתוניות שיש עליו דין פרי שנתקלקל, שברכתו שהכל.

מדבריו עולה דכיון שכל החומץ הזה הוא מציאות של בדיעבד, דכיון שיש לו ענבים

מקולקלים שאינם ראויים לאכילה, עושה מהן חומץ, כדי שלא ילכו לאיבוד, לכן דינו כפרי שאינו עומד למשקה. דהלוא לכתחילה היה מעדיף ענבים לעשות מהם יין, רק שהענבים האלו גרועים ומקולקלים, לכן נאלץ לעשות מהם חומץ, ולכן החומץ הזה יש עליו דין של הפרי, כפרי שנתקלקל.

ג) יתכן לפרש, שכל מה שאמר רש"י שאם הפרי עומד למשקה נדון כפרי עצמו, רק בזיתים וענבים, שהיין והשמן נאכלים מצד עצמם, שגם שמן אם שותים אותו ע"י אניגרון שלא לרפואה, וכשהוא עיקר מברכים עליו בופה"ע דהלוא השמן עיקר, אבל חומץ תמיד הוא טפל לדבר אחר ואינו נאכל בפ"ע, וגם כשמערבים אותו עם דבר אחר, החומץ הוא טפל ואינו עיקר. לכן אין מברכים על החומץ בופה"ע, כיון שאין שותים אותו בפ"ע, כי הוא מזיק כמו שמן (כך כתב הב"ח בסוגיית שמן ואניגרון בטור או"ח סי' רב ד"ה ומ"ש בשם הרמב"ם).

תירוץ נוסף, החומץ הוא טפל ולא עיקר, ולכן אין מברכים עליו בופה"ע אלא שהכל. וכך מבואר בב"י לגבי דבש תמרים שדינו כשאר כל מי פירות שברכתן שהכל נהיה בדברו, ואין חילוק בין אם הוא זב מאליו ובין אם יצא ע"י סחיטה.

ב. שיטת הבה"ג

דעת בה"ג היא (בברכות פ"ו) שדבש תמרים שעירבו בו מים ברכתו שהכל, אבל אם שתה אותו כמות שהוא בלא מים מברכים עליו בופה"ע, כך מבואר בתו"ס (לחא ד"ה האי דובשא), וכן ברא"ש (פ"ו סי' יב) וכך לשונו: "וכתב בעל ה"ג והוא שנתן בו מים, דאי לבדו הוא, מברך עליו בופה"ע דאישתני לעילויא, כמו שמן זית", וכן כתב בדעתו בסי' או"ז (ח"א סי' קסו) וז"ל: "אמר מרב בר רב אשי – האי דובשא דתמרי מברכין עליו שהנ"ב מ"ט זיעה בעלמא היא ואינו פרי לברך עליו בופה"ע. פירש בהלכות, כגון שנתן בו מים, דאי לבדו הוא מברכין עליו בופה"ע דאשתני לעילויא כמו שמן זית. ורבינו יצחק ב"ר שמואל פירש דאפילו לבדו מברכין עליו שהכל, מידי דהוה אמשקה היוצא מתותים ותאנים ורמונים, דתנן תרומות (פ"א מ"ג) ומייתי לה בפרק כל שעה (פסחים כד, ב) אין סופגין את הארבעים משום ערלה אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים, דייקין ואלו מתותים ותאנים ורמונים לא, ואוקימנא משום דזיעא בעלמא היא. וטעמא דלא אישתני לעילויא, דלא עדיף אפי מ"ט תפוחים".

כן הקשו על הבה"ג מהסוגיא בפסחים שם ג"כ, הרא"ש וכן בתו"ס ר"י החסיד. דמשם משמע שבכל מי פירות, מלבד זיתים וענבים, יש עליהם דין זיעה בעלמא, ולכן השותה מי תותים ותאנים ורמונים – בשנות ערלה שלהם אינו לוקה, דמי פירות לא חשובים כפירות, ואיסור ערלה מתייחס רק על הפרי.

הרא"ש כתב לתרץ, שיתכן שהבה"ג עצמו מסכים, שבכל מי פירות נחשבים כזיעה בעלמא וברכתן שהכל, ולכן גם בפסחים שם, השותה אותם אינו לוקה עליהם משום ערלה, ורק בדובשא דתמרי שהוא משקה תמרים, והוא שונה מכל המשקים בכך שהוא זב מאליו גם בלא כתישה וסחיטה, והתורה משום כך קוראת לו פרי ונכלל בשבעת המינים שנשתבחה בהם א"י, כדכתיב ארץ זבת חלב ודבש. ביאור הדברים, שדבש תמרים דרכו לזוב מאליו, משא"כ שאר משקין שאין דרכם לזוב מאליהם, אלא ע"י סחיטה וכתישה. ולכן לפי דעת

הבר"ג רק על דבש תמרים מברכים בופה"ע, ומש"כ אמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי מברכין עליו שהכל נהיה בדברו, מ"ט זיעה בעלמא נינהו, מדובר באופן שהוסיף לו מים.

כתב הטי"ז (רב,סק"ח) דלפי דעת הבה"ג, שדבש תמרים שהתקבל גם ע"י כתישה, הוא ג"כ פרי, ומברכים עליו בופה"ע, ומש"כ הרא"ש בדעתו זב, הוא רק להוכחה שהפסוק זבת חלב ודבש, דהיינו דבש תמרים נשתנה לעילוייא כמו זיתים וענבים, ולכן לדעתו מברכים עליו בכל אופן – אם כתוש או זב מאליו – בופה"ע. הבנתו מנוגדת להבנת הב"י שהבין שיש חילוק בדבש תמרים בין הזב מעצמו לזב ע"י כתישה וסחיטה. ולדעת הטור אין חילוק בין זב מעצמו לבין ע"י סחיטה מברך תמיד שהכל.

ג. שיטת התו"ס

התו"ס בפסחים (כד, ב ד"ה אלא) כותב דמהגמי בחולין (קכא,א) משמע שמפסוק אנו לומדים שאין חיוב ערלה אלא על היוצא מזיתים וענבים, דגמר ערלה פרי פרי מבכורים ובכורים מתרומה, ובתרומה כתוב תירוש ויצהר, שרק בשמן ויין, אם שתה אותם לוקה משום ערלה, אבל שאר מי פירות אין עליהם חיוב ערלה, והטעם הוא משום דהוי זיעה בעלמא. וכתבו התו"ס דבעצם לולא גזה"כ, היינו סוברים שגם בזיתים וענבים היוצא מהם נחשב כזיעה בעלמא, ורק מטעם הג"ז פרי פרי הנ"ל, שמגלה לנו שהיוצא מן הענבים והזיתים יש לו דין הפרי, לכן יש בהם חיוב משום ערלה. אבל בשאר מי פירות המשקה אינו פרי, לכן השותה אותם כשהן ערלה פטור ממלקות.

הקשו התו"ס שם, איך אפשר לומר שבשאר מי פירות הוי זיעה בעלמא והמשקה אינו כפרי, הלא טעם כעיקר דאורייתא. התו"ס מקשה לשיטתו דס"ל כר"ת דטעם כעיקר דאורייתא, וא"כ לכאורה הלא הזיעה הזו הרי היא כטעם הפרי, ויתחייב מלקות מדין ערלה גם על שאר משקין.

יתן ללמוד מהתו"ס שסובר דזיעה בעלמא הרי זה כטעם הפרי. שהמיצים והמשקים של הפירות נחשבים כטעם ולכן הקשו, הרי קיי"ל טעם כעיקר דאורייתא.

ברם לסוברים שטעם כעיקר דרבנן (ראה טור יו"ד סי' צ"ח שיש מחלוקת ראשונים בדבר), אז לא קשה מדוע אינו לוקה על משקין של שאר פירות שאינם זיתים וענבים. והתו"ס נשאר בקושיא לשיטתו שסובר שטעם כעיקר מהתורה.

נלענ"ד ליישב את קושיית התו"ס כך, שטעם כעיקר פירושו שטעם האיסור בלוע באיסור, והוא חלק ממנו, יש לו דין, כאיסור עצמו, ואסור מן התורה, ולכן חלב או בב"ח שנהן טעם בתבשיל, ואין ששים בהיתר כנגד הטעם הכל אסור מהתורה, אם נסביר שטעם כעיקר דאורייתא. אבל במשקים של פירות אפשר שהם רק מופקדים בתוך הפרי ולא נחשבים כחלק מהפרי.

הנה אפשר לדון בכל מי פירות, אם הם רק מופקדים בפרי (מיפקד פקיד) או חבורי מיחבר (מיבלע בליעי), והגמי בפסחים לגב, שם מסתפקת לגבי ענבים שטמא מת סחטן ביזח, דאם נחשבים כחלק מהפרי, דהיינו חבורי מיחבר (=מיבלע בליעי), הרי רשם שהענבים טמאים, כך גם המשקה של הענבים נטמא, שהרי יש כאן חיבורי אוכלים, אבל אם המשקה שבענבים הוא רק מיפקד פקיד אז אין המשקה טמא. ואפשר לומר דאע"פ שהגמי

מסתפקת לגבי ענבים אם המקשה מיפקד פקיד או חיבורי מיחבר, היינו רק לגבי ענבים שהמשקה שלהם נידון כפרי, וילפינו זאת פרי מפרי – ערלה מתרומה, לכן הגמי מסתפקת מה הילפותא מלמדת אותנו. האם הילפותא מהפסוק מלמדת אותנו שבענבים המשקה מחובר לפרי, והוא כחלק מהפרי, וממילא בטמא מת שסחט ענבים המשקין טמאים, או שכוונת הילפותא הוא רק לומר שהמשקה יש לו דין כהפרי לגבי חיוב ערלה מדין גזה"כ, אבל עדיין במהות ובמציאות אין שום הבדל בינו לבין שאר משקין, וההתייחסות שלנו למשקה ענבים הוא כמיפקד פקיד, דהיינו שמופקד בתוך הפרי ואינו חלק ממנו, אלא שאעפ"כ חייב על המשקה מלקות משום ערלה.

ברם כל זה בענבים שיש עליהן גזה"כ פרי מפרי, אבל במשקין של פירות שאין גזה"כ, ההתייחסות שלנו למשקין היא, שהם מיפקד פקיד, ואינם כחלק מהפרי, ולכן לא קשה קושיית התו"ס, דאף אם נאמר טעם כעיקר דאורייתא, היינו רק בטעם שהוא חלק מהפרי, כמו טעם חלב או טעם בב"ח וכדומה, שהטעם הוא בלוע באיסור ומופרש ממנו דרך בישול, דאז אמרינו טעם כעיקר דאורייתא, אבל במשקין של פירות הם לא חלק מהפרי, אלא רק מופקדים בתוך הפרי. וכיון שהתו"ס (בפסחים שם) כתב שבעצם כל המשקין של הפירות נחשבים כזיעה בעלמא חוץ מזיתים וענבים שלומדים מפסוק מפורש פרי מפרי שלא כך. לכן על כל מי פירות חוץ מזיתים וענבים נחשבים כזיעה בעלמא ומברכים עליהם שהכל, וזיעה הוא דבר שונה מטעמא. טעמא הוא חלק מהפרי, וזיעה הוא חלק נפרד מהפרי.

כך גם משמע מהרא"ש (פ"ו סי' יח') שכתב שעל מיא דסלקא מברך עליהם בופה"א וכתב "ולא דמי למי פירות דאמרינו לעיל (לח,א) דזיעה בעלמא הוא, לפי שמשקה אין לו טעם הפרי. ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס טעם הפירות במים מברך עליהם בופה"ע". רואים מדבריו שטעמא שייך רק בבישול, ולכן במי סלקא יש יותר טעמא של הפרי, מאשר משקה פירות שנתקבל ע"י סחיטה או שזב מאליו. וצריך לומר ג"כ לדעתו שמשקה פירות אי לו דין של טעמא ושל הפרי, אלא רק מיפקד פקיד.

ד. שיטת הראב"ד

דעת הראב"ד (הובא ברשב"א, וכן הוא במאירי לח, א בדעה ראשונה שהביא שם, וכן היא שיטת הראב"ה סי' צח קח, וכ"כ הטור סי' רה בשם אחיו ה"ר יחיאל) היא שדבש התמרים שזב מאליו, והוא הדין לכל מי פירות שאין עיקרן למשקה, כגון תפוחים ורמונים (חוץ מזיתים וענבים) מברך עליהם שהכל, ולבסוף בורא נפשות רבות, אבל אם כתשן והוציא מהן משקה הרי הן כעיקר הפרי, ומברך ברכה הראויה לפרי עצמו, שהרי על מי סחיטת הסלקא המבושלת מברך עליה ב"פ האדמה כסלקא עצמה.

בחידושי הרשב"א כתב בדעת הראב"ד, דסובר דלפי ר' יהושע הטעם ששאר משקין אין להם דין הפרי ורק בזיתים וענבים נחשבים כפרי, הוא מדרשה, דגמרינו תרומה מביכורים, מה ביכורים משקה היוצא מהן כמותן דכתיב אשר תביא מארצך, אף תרומה נמי. וכן איפכא מה תרומה חייב רק ביין ושמן (תירוש ויצהר) אבל שאר משקין לא, אף ביכורים יין ושמן אין שאר משקין לא. ומכל מקום יוצא דלפי ר' יהושע שלומד מפסוק, שבשאר פירות – מלבד זיתים וענבים – אין המשקין כפרי, א"כ אין טעמו משום דהוי כזיעה בעלמא, ולפי דעתו של ר' יהושע אין חילוק במשקין של שאר פירות בין אם זבו מעצמן או ע"י כתישה,

שהרי הכתוב מלמדנו שאין למשקה דין פרי. אולם לפי מר בר רב אשי שסובר שהטעם בדובשא דתמרי הוא מטעם זיעה בעלמא, כל זה באופן שהדבש זב מעצמו מהתמרים, וכן בשאר פירות שזבו מעצמן, שמברך על המשקה שהכל, אבל אם כתשן או סחטן בידיים, מברך על המשקה ברכת הפרי. ומנמק הרשב"א שטעמו הוא "אבל היכא דכתשן לא (דהיינו שמברך עליהם ברכת הפרי ולא שהכל), דעיקר הוי, ולא גרע ממיא דסילקא".

משמע מהרשב"א דלדעת הראב"ד, אין חילוק בין מי סלק מבושל שברכתן בופה"א, לבין מי פירות שיצאו מהפרי ע"י כתישה או סחיטה. כמו כן יוצא לן לפי הראב"ד דמה שמר בר רב אשי סובר שעל דבש תמרים מברך שהכל, כל זה מדובר באופן שזב ממנו, אבל אם מעך או כתש את התמרים בידי, אזי מברך על הדבש ברכת הפרי, דהיינו בופה"ע.

הרשב"א הקשה שם על הראב"ד כמה קושיות:

(א) קושיא א' – איך הגמ' תולה דעת מר בר רב אשי בדעת ר' יהושע, הלוא לפי ר' יהושע הדבר תלוי בגזה"כ, ואע"פ שהוא משקה גמור, לדעתו מברך על משקים של שאר פירות תמיד שהכל, גם באופן שכתשן, ולפי מר בר רב אשי טעמו הוא משום דהוי זיעה בעלמא.

מתוך קושיא זאת אנו מבינים, שהרשב"א מבין בראב"ד דזיעה בעלמא שייך לומר רק באופן שהמשקה יצא מעצמו, כדרך שהזיעה ניגרת מעצמה על פניו של האדם בשעת השרב, אבל באופן שהמשקה נתקבל ע"י פעולת סחיטה או כתישה של האדם, אינו בגדר זיעה בעלמא, ומברך עליו ברכת הפרי.

(ב) קושיא שניה שהרשב"א מקשה עליו היא, איך אפשר לגמ' לומר, דלפי מר בר רב אשי באופן שכתשן אין עליהם דין זיעה בעלמא, ומברך עליהם ברכת הפרי, הרי זה מנוגד לר' יהושע, ואיך האמורא מר ב"ר אשי חולק על התנא ר' יהושע שלומד זאת לא מסברא אלא מגזה"כ.

מלבד זאת מוסיף הרשב"א, דבודאי מה שאנו פוסקים שכל מי שלקות ברכתם כברכת הפרי, ומברך עליהן בופה"א, אין זה עומד בסתירה לדברי ר' יהושע.

ה. שיטת הרשב"א

דעת הרשב"א בחידושו היא, שאין כל חילוק בין משקה שזב מעצמו לבין אם המשקה התקבל ע"י סחיטה, ומשקה של שאר פירות – מלבד זיתים וענבים שנלמדים מגזה"כ – אין עליו שם משקה כלל, אלא נחשב כזיעה בעלמא (בניגוד לרש"י דסובר דנחשב משקה, אלא דנחשב זיעה בעלמא לפי מה שהגדיר, הובאה שיטתו לעיל). ואין זה דומה למי שלקות, כיון שכל דבר שאין דרכו לשלוק אותו ולא לסוחטו, אלא לאוכלו כמות שהוא, בזה לא אומרים שמימיהן יהיו כמותן. ומה שר' יהושע ס"ל שכל מי פירות דינם אינו כפרי, ואינו חייב בהם משום ערלה, וכן גבי תרומה זר ששתה אותם פטור מחומש, וכן מה שמר בר רב אשי סובר שדבש תמרים ברכתו שהכל משום דהוי זיעה בעלמא – כל זה מדובר בפירות שאין דרכן לישלק, כעין תפוחים ותמרים ורימונים שדרכם ליאכל בעודן חיים כמות שהם.

וכן מבואר במאירי (לה, א ד"ה דבש בדעה שניה) שמי פירות מברכים עליהם שהכל, בין זבו מעצמן ובין אם ע"י כתישה, וכשר' יהושע פוטר מחומש היינו אפילו שהמשקה התקבל

ע"י כתישה חוץ מיין ושמן. ומי סחיטת הסלקא שמברכים עליהם ברכת הפרי, דהיינו בופה"א, היינו משום שרוב אכילתם בכך, דהיינו ע"י בישול.

ו. שיטת רב האי גאון

בחידושי הרשב"א (שם) הביא בשם רב האי גאון ז"ל שכתב בשם קצת מהגדולים, דמר בר רב אשי שאומר האי דובשא דתמרי מברך עליו שהכל משום דהוי זיעה בעלמא, מדובר דוקא באופן ששרה את התמרים במים ובשלו, דבאופן זה נחשבים כזיעה בעלמא, משום דאזוקי מזיק ליה, אבל אם הניח תמרים וזב מהן דבש שלא ע"י האור (= האש), הדבש שזב אינו נחשב כזיעה בעלמא, אלא יש לו דין הפרי, משום שהכתוב קראו דבש, ומברך עליו בופה"ע ולאחריו מעין ג'. וכל ז' בדבש שזב מאליו (כך מבאר הרשב"א בדעת רה"ג). מדבריו ניתן לדייק דדבר דאזוקי מזיק, ברכתו שהכל נהיה בדברו, וכשיטת הרמב"ם לעיל בשמן.

אולם הרשב"א אינו מקבל את פירושו, משום שמדברי ר' יהושע משמע שגם דבש שנשחט, וכן כל משקה של שאר מי פירות, אינו נחשב כפרי עצמו, ומר בר רב אשי סובר כר' יהושע, וכמו שמשמע בפשטות מהגמ' בפסחים (כד,ב).

ז. מסקנות לפי השיטות השונות

א) פירות שעומדים למשקה, כגון זיתים וענבים לכו"ע ברכת המשקה כברכת הפרי, אלא שיין היוצא מתוך ענבים, מתוך חשיבותו קבעו לו ברכה בפני עצמו. כ"כ בזיתים וענבים ישנו לימוד מיוחד, שמלמדנו שהמשקה דינו כפרי.

ב) פירות שעומדים למשקה, כגון תפוזים שעושים מהן מיץ, לפי דעת רש"י – ברכתו בופה"ע שהרי עומד למשקה ודינו כזיתים וענבים. לפי הבה"ג (לרוב השיטות בדעתו) על כל מיצי הפירות מברכים בופה"ע חוץ מאופן שהוסיף מים לתוך המשקה. אולם לפי דעת הרא"ש בבה"ג, גם מיץ תפוזים וכל המיצים של הפירות ברכתם שהכל, ורק בדבש תמרים לפי הבה"ג מברכים בופה"ע.

לפי הרשב"א במיץ תפוזים הדבר תלוי, אם רוב התפוזים מיועדים לסחיטה ברכתו בופה"ע כברכת הפרי, ואם רובם מיועדים לאכילה ברכת המיץ שהכל.

אלא שלפי הרשב"א יש מקום להסתפק, כשאמר כשרוב פירות מיועדים לסחיטה מברכים בופה"ע, הכוונה לרוב פירות של מקום מסוים, או לרוב פירות של הארץ כלה (=המדינה). דאם הדבר תלוי בכל אתר ואתר, יתכן שבפרדסים שמיועדים לתעשיות מיץ, יברכו על המיץ בופה"ע, ואם הדבר תלוי ברוב פירות של כל ארץ ישראל כיון שרובם מיועדים לאכילה, ברכת המיץ תפוזים הטבעי תהיה שהכל.

ג) פירות שאינם עומדים לסחיטה, כגון מיץ גזר, מנגו וכדומה, ברכת המיץ לפי דעת הרש"י, הרשב"א, הראש, והתו"ס ועוד, תהיה שהכל. אולם לפי דעת הבה"ג להסוברים שהבה"ג לא דיבר רק בדבש תמרים כשאמר שמברכים עליו בופה"ע, אי"כ אף על המיצים הנ"ל יברך בופה"ע.

ח. מיץ פירות להלכה

איתא בשו"ע (רב,ח): "דבש הזב מהתמרים מברך עליו שהכל, וכן על המשקין היוצאים מכל מיני פירות – חוץ מזיתים וענבים – מברך שהכל".

נחלקו הב"י והט"ז בהבנת הטור, לדעת הב"י כשזב מעצמו מברך שהכל וכ"ש ע"י סחיטה וכת"ש. אולם לדעת הט"ז, רק ביוצא מעצמו מברך שהכל כיון דהוי זיעה בעלמא. משא"כ בכותשו וסוחטו שיוצא ממנו גם גוף הפרי, יש יותר סברא שברכתו לא תהיה שהכל אלא בופה"ע, ולכן אין כאן כ"ש כמו שכתב הב"י. אבל להלכה מסכים הט"ז כהב"י שבדבש תמרים אין חילוק בין אם זב מעצמו, לבין זב ע"י סחיטה, תמיד מברכין עליו שהכל, וכתב הגר"א ג"כ שהשו"ע פסק לא כבה"ג דסובר שמברך על דבש תמרים בופה"ע, אלא כהת"ו"ס הרמב"ם וההטור. שדבש מברכים עליו שהכל.

כתב המג"א (ס"ק שם כ), דענבי בוסר (כפי שמבואר בסעיף ב) מברכין עליו בופה"א, דשאני בוסר דעומד לעשות ממנו משקה, דהשתנה לעילוי"א - בכך שנעשה משקה יין שמברכין עליו בופה"ג, משום כך דיו שמורידין יין של ענבי בוסר מעלה אחת ומברכין עליו בופה"א, משא"כ בסופי ענבים (שמבואר בסעיף ט"ו) שעומדים לעשות מהם חומץ, לכן מברכין על המשקה היוצא מהן שהכל.

בשער הציון (סי' רב ס"ק נד) כתב שפירות שרוב אכילתן הוא ע"י סחיטה, דעת הרשב"א שמברכים על מימי סחיטתן כמותן. אבל לדעת הרא"ש בכל אופן מברך שהכל, וכן סתם המחבר לקמן ר"ה ס"ג. ועיי"ש בפמ"ג ובגר"א, ואפשר שמה שהמחבר פסק לברך שהכל הוא מטעם ספק, דבברכת שהכל בודאי יוצא וכ"כ במאמר מרדכי. ונ"מ לענין דיעבד, עכ"ל המ"ב בשעה"צ שם.

יש לדייק מלשון הרשב"א שהרוב מתייחס לחפצא ולא לגברא, דהיינו שהרוב מתייחס לפירות, שרובן מיועדים לסחיטה, דרק באופן שרוב הפירות מיועדים לסחיטה, מברכין עליו בופה"ע, ואין הרוב מתייחס לאנשים, שהרי יתכן שרוב האנשים קונים ומשתמשים בפירות מסויימיים – כגון תפוזים – לאכילה, אבל ישנן כמה בתי חרושת (דמבחינת הגברא מהוים מיעוט) שמשתמשות בפירות לשתיה, להכנת מיץ, כאשר מבחינה כמותית רוב הפירות הולכים לתעשיה. דאם נלך אחר רוב אנשים נצטרך לברך על המיץ שהכל, שהרי הפירות ברובם מיועדים לאכילה. ואם נלך אחר רוב פירות, הרי רוב הפירות בפועל הולכים לשתיה, וא"כ יש לברך עליהם בופה"ע.

כמו כן רואים מהרשב"א שסובר כרש"י, דזיעה בעלמא היינו באופן שהפירות אינם עומדים למשקה, אבל כשהפרי מיועד למשקה אינו נחשב כזיעה בעלמא אלא כגוף הפרי, וברכתו בופה"ע. אלא שלפי הרשב"א באיזה אופן אנו מגדירים את הפרי שהוא עומד למשקה, רק באופן שרוב פירות מיועדים לסחיטה לעשות מהם מיץ. דהלוא לפי רוב הראשונים שהזכרנו אין הדבר תלוי כלל בדעתו של האדם, וסוברים רוב הראשונים שרק זיתים וענבים שישנה גזה"כ דינם כפרי, משא"כ שאר פירות, המשקה היוצא מהם נחשב כזיעה בעלמא וברכתו שהכל.

ג. דין מים שנתבשלו עם פירות וירקות מי שלקות

איתא בברכות (לט,א): "אמר רב פפא, פשיטא לי, מיא דסלקא כסלקא ומיא דלפתא כלפתא, ומיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי". ומפרש רש"י: "כסלקא – לענין ברכה". דהיינו שהמי סלק מקבלים דין הפרי לענין ברכה, ואם הפרי ברכתו בופה"א, הרי שגם המים שנתבשלו עם הפרי ברכתם בופה"א.
ונחלקו הראשונים באיזה אופן הגמ' הנ"ל עוסקת:

שיטת התוס' והרא"ש

א. התוס' (ברכות שם ד"ה מיא) סובר שעל מי שלקות מברך בופה"א, אע"פ שאין בו אלא מים וטעם הירקות מברך בופה"א. ולמרות שלעיל (לח,א) למדנו על משקה היוצא מפירות דהוי כזיעה בעלמא, יש לחלק, עכת"ד. התוס' אינו מסביר מה החילוק בין מי שלקות, לבין משקה או מיץ של פירות שברכתו שהכל. עכ"פ לפי דבריו יוצא, שהמים שנתבשלו בהם פירות וירקות חשוב יותר פרי, מאשר גוף המיץ של הפירות.
ברם הרא"ש (שם פ"ו ס"י יח) מבאר את החילוק בין מי שלקות למיץ פירות, בזה"ל: "ולא דמי למי פירות דאמרינן לעיל (לח,א) דזיעה בעלמא הוא, לפי שמשקה אין לו טעם הפרי. ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס טעם הפירות במים מברך עליהם בופה"ע".
הרא"ש מחלק בין זיעה בעלמא שנאמרה לעיל ביחס למיץ פירות לבין מי שלקות, כך זיעה בעלמא פירושו, שאין במשקה גוף הפרי, לכן המשקה מוגדר רק כזיעה, מכיון שאין המשקה חלק מהפרי, והסברנו לעיל בדעת הרא"ש, שאנו רואים את המשקה רק כמופקד בגוף הפרי ולא כבלוע או כמחובר בתוך הפרי – לכן על משקה פירות מברכים שהכל. משא"כ במי שלקות, שע"י הבישול נפלט טעם מגוף הפרי למים, ויש במים טעם הפרי, וטעם כעיקר, לכן מברכים על המים של השלקות ברכת הפרי.
כתב הב"י בדעת הרא"ש (ס"י רב): "ונ"ל דהא דמיא דשילקי כשילקי, בין בבשלם במים בין ששראם במים ולא בשלם, אם נתנו טעם במים, מברך עליהם בופה"ע ומכאן דלדעת הרא"ש מי שריית צמוקים ותאנים או בישלום, מספקא לן אם יש להם דין הפרי עצמו לענין ברכה, אע"ג דלענין ברכה ראשונה לא נפקא לן מידי, דהא תנן על כלם אם אמר שהכל יצא, נפקא מינה לענין ברכה אחרונה – שאם יש להם דין הפרי עצמו מברך ברכה אחת מעין ג', ואם אין להם דין הפרי עצמו מברך עליהם בורא נפשות רבות. ולכן ירא, שמים הרוצה לשתות מהם, אל ישתה אלא בתוך הסעודה, דברכת המזון פוטרת ברכה של אחריהם, בין שתהיה מעין ג' בין שתהיה בורא נפשות. או יאכל פרי מז' המינים וישתה מים ג"כ, כדי שיצטרך לברך אח"כ ברכה אחת מעין ג' ובורא נפשות, וממה נפשך יוצא ידי חובת מי הצימוקים או התאנים וכו", עיי"ש.
בשו"ע הרב (רב,יא) כתב דלדעת הרא"ש והתוס', אע"פ שאין במי השלקות רק טעם הירקות לבד בלי הירקות, בין שנתנו טעם ע"י בישול או ע"י שרייה, וגם אם שותה רק את מי הירקות לבד בלי הירקות, מברך על המים כברכת הירקות.
וכך לשון השו"ע (ס"י רב,י) כשהביא את דעת הרא"ש (אחר שהביא שם בסתם את דעת

הרשב"א) "והרא"ש כתב דאפשר שאם נכנס טעם הפרי במים מברך בופה"ע" וכתב המג"א (שפ ס"ק כג): "טעם הפרי – דיותר נכנס טעם הפרי במים ע"י בישול מאילו סחט הפרי עצמו".

כתב הטור בסי' ר"ה ז"ל: "ועל המים שבשלו בהם הירקות מברך כדרך שמברך על הירקות עצמן, אע"פ שאין בהן אלא טעם ירק. ולא דמי למי פירות דאמרין דחשיבי כזיעה בעלמא, ומברך עליהם שהכל, לפי שהמשקה אין לו טעם הפרי כמו שיש למרק טעם הפרי. והיה אומר אדוני אבי הרא"ש ז"ל: דוקא כשבשלם בלא בשר, אבל בשלם עם הבשר טעם הבשר שבמרק חשיב עיקר. ומברך עליו שהכל. וכתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל: כ"ש את סחטן שמברך על מימיהן כדרך שמברך עליהם (כך דעת כמה ראשונים בהבנת שיטת הבה"ג, הובאה לעיל) ואינו נראה כן, דודאי כשסוחטין אותם משתני לגרירותא, וראיה לדבר משקין היוצאין מן הפרי שמברכין עליו שהכל, ואם בשלם מברך על המרק כברכת הפרי, לפי מה שכתבתי למעלה בשם א"א הרא"ש"י, עכ"ל.

לדעת ר' יחיאל פירות שסחטן מברך על מימיהן כברכת הפרי, בניגוד לדעת הרא"ש (אביו) והטור (אחיו) שסוברים שמיץ פירות שסחטום, מברך עליהם שהכל, וכמו שהרחבנו את הדבור בנושא זה לעיל.

הב"י (סי' רה) הביא את דברי הרא"ש בתשובה (כלל ד' סי' טו), שמדבריו עולה הסבר שונה ממשיכ בברכות (פ"ו סי' יח), מדוע מברכים על מי שלקות כברכת השלקות. וז"ל הרא"ש (שם הובא בב"י שם וכן במג"א שם ס"ק ד): "מיא דסלקי כסלקי, כיון דעיקר בישולם בשביל הירקות, הלכך כיון שנתנו הירקות טעם בהן, הולכים אחר הטעם. ואפילו אם בישל הירקות לצורך מימיהם לרפואה, כיון שכל העולם מבשלין אותו לאכילה, לא נשתנית ברכת המים בשביל זה" עכ"ל. מדבריו אלה עולה שישנם שני טעמים. האחד, שמי השלקות מקבלים דין השלקות עצמם לענין ברכה הוא, משום שהמים טפלים לירקות, וכל עיקר בישול המים הוא בשביל הירקות. אבל זה לבד לא מספיק לדעתו כדי לברך על המים ברכת הירקות. לכך מביא את הטעם השני, שהירקות נתנו טעם במים, לכן גם אם שותים המים בפ"ע יש לברך עליהם בופה"א.

לקמן, אחר שנביא את לשון הרמב"ם נתייחס שוב לשיטת הרא"ש, ובמה נחלק על הרמב"ם.

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בהלכות ברכות (פ"ח ה"ד) ז"ל: "ירקות שדרכן להשלק, שלקו מברך על מי שלק שלהן בופה"א. והוא ששלקן לשתות מימיהן, שמימי השלקות כשלקות במקום שדרכן לשתותן".

ומפרש הכ"מ שם, דמה שכתב הרמב"ם ויהוא ששלקן לשתות מימיהן הוא כדי למעט אופן ששולקין את הירק במים כדי להעביר את הזוהמה שעליו ע"י בישול, דאז אין מברכין על מי הירק ברכת הפרי. ובמחצית השקל (או"ח סי' רה סק"ו) כתב שכוונת הכ"מ היא, במה שכתב להעביר הזוהמה, דר"ל ואח"ז לשפוך המים, אבל אם היה דעתו לאכילת הירקות וגם לשתית המים, מודה הרמב"ם שיש לברך על מי הירקות בופה"א. ודלא

כמשמעות הדרכי משה בהבנת הרמב"ם, שרק באופן ששולק את הירקות ע"מ לשתות את גם מימיהם והדרך לשתותם. דאז מברכים עליהם בופה"א, אבל באופן ששולק את הירקות ואין לו שום כוונה לשתות את מימיהם, שאין הדרך לשתות את המים, אע"פ שלא התכווין להעביר את הזוהמה, ג"כ אינו מברך על המים בופה"א. וא"כ יוצא שיש מחלוקת בהבנת הרמב"ם באופן שבישל את הירקות במים ולא נתכוין להעביר את הזוהמה, ואין הדרך לשתות את מי השלקות, שלפי הכ"מ מברכים בופה"א, ולפי הד"מ אינו מברך בופה"א.

גם בהבנת הרא"ש בתשובה, נחלקו הד"מ והמ"א: לדעת הד"מ – לפי הרא"ש והמרדכי, משמע שאין חילוק אם שלקו כדי לשתות מימיהן או לא, ובכל אופן מברך על המים שקיבלו טעם הירקות בופה"א (בניגוד להרמב"ם – עפ"י הד"מ – שרק אם שלקו כדי לשתות מימיהן מברך בופה"א). ברם לדעת המ"א (סי' ר"ה סק"ו) – גם הרא"ש מחלק, אלא שמחלק כמו שהרמב"ם מחלק הפוך מהרמב"ם. דלהרא"ש אם מבשל את המים בשביל אכילת הירקות, אז מברך על המים ברכת בופה"א, ואם הדרך לשלקו רק בשביל המים, מברך ברכת שהכל. משא"כ לפי דעת הרמב"ם אם מבשל המים בשביל אכילת הירקות, ואין הדרך לשתות את המים, אין מברך על המים אלא שהכל. אבל אם מבשל הירקות במים בשביל המים, כדי לשתות את מימיהם, מברך בופה"א.

שיטת הרא"ה שיטמ"ק והמאירי

בשיטה מקובצת (ברכות לט, א ד"ה פשיטא) הביא בשם "יש מפרשים" (זוהי שיטת התו"ס והרא"ש), דלא יתכן שיברכו על מי שלקות בופה"א, דזה לא עדיף מדובשא דתמרי, שהדבש מגוף התמרים, ומבואר בגמ' (לח, א) שמברך עליו שהכל, משום דאינו אלא זיעה בעלמא. וכן זה לא עדיף מגרגלידי דלפתא (= ראשי לפתות) דפרמינהו פירמי זוטרי (= קצץ אותן לחתיכות קטנות) שהיתה הו"א בגמ' (לט, א) שיברכו עליהם שהכל, אע"פ שהן גוף הפרי – גוף הלפתות ממש – אם לא משום טעמו של רב יהודה שמשום שנועדו כדי למתק. וכן בשלקות עצמן (= ירקות מבושלים) מצאנו בגמ' (לח, ב) מחלוקת אמוראים אם ברכת בופה"א או שהכל.

ומפרש השיטמ"ק שכוונת הגמ' "מי סלקא כסלקא" היינו, שאם בירך על השלקות בופה"א, נפטרו מימיהן באותה ברכה. וכן הדין באופן שהמים לא טפלים לפירות, כגון באופן שיש כאן פירות ומיץ פירות שנשחט מהפירות, שמברך על הפירות ופוטר את המיץ פירות שלהן, דכיון שהמיץ בא מגוף הפרי נפטר בברכת הפרי.

זוהי גם כן שיטת הרא"ה (בברכות שם), שמי שלקות בטלים לגבי השלקות, שאע"פ שברכת בופה"א אינה פוטרת ברכת שהכל, מי השלקות טפלים ובטלים לגבי הירקות עצמם, ומברך על הירקות ואין מברך על מימיהם. אבל בודאי אם אוכל מי שלקות לבד בלי הירקות, מברך עליהן שהכל, כדין מיץ פירות שברכתו שהכל. שהרי גם בטפל ועיקר, אם אוכל קודם את הטפל בפ"ע, מברך על הטפל שהכל.

המאירי סובר (ברכות שם ד"ה מים) ג"כ שאין לברך על מי שלקות בופה"א אלא שהכל, ומפרש שמה שכתוב בגמ' "מי סלקא כסלקא", מדובר על ירקות ששחטן, שמברך על המיץ שיצא מהם בופה"א, אבל מי בישולם, שאין צורת הירק קיימת, מברך עליו שהכל.

שיטת הרשב"א

שיטת הרשב"א (ברכות לא,א) הוא, שלא אמרו שמברך על מימיהן בופה"א, אלא בירקות שדרך רוב אכילתם הוא ע"י בישול, ולכן מי שליכתן כמותן, אבל פירות שדרך אכילתם חיים כמות שהן, אם בישלם או שראן, אין מימיהן כמותן. ונחלקו האחרונים בהבנת הרשב"א, מה הדין בפירות שכאשר עוין לחים אין דרך לבשלם, אבל לאחר שנתייבשו הדרך לבשלם, מה לברך על מימיהם כשבישלם בהיותם מיובשים. לפי הב"ח (סי' רב) והט"ז (שם סק"ח) בהבנת הרשב"א, אנו דנים אותם כפירות שדרכם לבשלם, שהרי עכשו בהיותם מבושלים הדרך לבשלן, ולכן תפוחים אגוזים שזיפים וגודגניות, שדרך לבשלם לאחר שנתייבשו מברך על מימיהן ברכת הפרי, דהיינו בופה"ע. אבל לפי המ"א (שם ס"ק כב) ושו"ע הרב (שם) בהבנת הרשב"א, אנו דנים אותם כפירות שאין דרך לבשלם, אפילו אם יש רגילות לבשלם במים לאחר שנתייבשו דכיון שאין עיקר נטיעתן של הפירות לכך, דהיינו שלא נוטעים אותם ע"מ לייבשם ולבשלם, אלא נוטעים אותם כדי לאוכלם לחים, והדרך לאוכלם כשהם לחים, מברך על מימיהם, כאשר שותה אותם בפ"ע, שהכל נהיה בדברו. והרשב"א כשאמר שמברך על מי פירות וירקות שהדרך לשלקן כברכת הפרי, מתכווין רק לפירות שהדרך לבשלם אפילו בעודם לחים, שעל מנת כן נוטעים אותם לבשלם ולאכול מימיהן עמהם, דאז לא יצאו המים מכלל תורת אוכל, ומברך עליהם גם אם בא לשתותם בפ"ע (ללא הפרי) ברכת הפרי.

שרש המחלוקת בין הב"ח והט"ז לבין המ"א ושו"ע הרב הוא, כיצד קובעים את הגדר של פירות שהדרך לבשלן, אם הולכים לפי כוונת החקלאי בשעת נטיעה, לשם מה נטע אותם, וזוהי שיטת המ"א ושו"ע הרב, שרק אם נוטעים הפרי בשביל לבשלו גם בעודו לח, קרינן בהו 'פירות שדרך לשלקן, או שהרגע הקובע הוא לא שעת נטיעה, אלא אם יש מציאות או שלב כלשהו שהדרך לבשל את הפירות האלה, ואם יש מציאות כזאת, מברך על מימיהם ברכת הפרי. לכן גם אם בעודן לחים אין דרך לבשלם, אבל כיון שלאחר שנתייבשו הדרך לבשלם, קרינן ביהו פירות שדרך לשלקן, ומברך על מימיהן ברכת הפרי. וזוהי שיטת הב"ח והט"ז.

שיטת הרשב"א הובאה להלכה בשו"ע (רב,י), וכתבו הט"ז (שם סק"ח) והמג"א (שם ס"ק כב) שלא אמרו שמברך על מימיהם בופה"א אלא בירקות שדרך רוב אכילתם הוא ע"י בישול, ולכן מי שליכתן כמותן, אבל פירות שדרך לאוכלם חיים כמות שהן, אם בישלם או שראם, אין מימיהם כמותן.

כתב החיי אדם (כלל נב סי' ד) דלפי הרשב"א במקום שרוב בני אדם נוטעים פירות לכתחילה על דעת לייבשם ולבשלם, מברך על מי בישולם בופה"ע. בשו"ע (שם) הביא ג"כ את דעת הרא"ש כדעה שניה, שגם בפירות או ירקות ששראן או בשלם במים, כיון שעיקר בישולם הוא בשביל הירקות, והירקות נתנו טעם במים, מברך על מימיהן כברכת הפרי, ועל מי שלקות של ירקות בופה"א, ועל מי שלקות של פירות האילן בופה"ע. וכתב המג"א (שם ס"ק כד) ושו"ע הרב (סי' רב סעיף יא) דלכתחילה יברך על מי פירות האילן, כשהן מבושלים או שרויים, ברכת שהכל נהיה בדברו. וכתב עוד בשו"ע הרב (שם), דבדיעבד אם בירך ברכת בופה"ע על מי שלקות של פירות מבושלים או שרויים יצא, ואין צריך לחזור ולברך. וכן פסק המ"ב (סי' רב סק נג).

בד"א כשבישל או שרה את הירקות או הפירות במים על דעת לאכול את הפרי, ואח"כ שתה את המים בפ"ע, אבל אם מלכתחילה בישל את הירקות והפירות על דעת המים, כדי לשתות את מימיהם, בזה כתב הרא"ש בתשובה (כלל ד ס"י טו) והמרדכי (ברכות פ"ו ס"י קנה) שמברך על המים שהכל נהיה בדברו, שאין עליהם שם מרק, אלא שם משקה, ולדברי הכל מברך עליהם שהכל. אבל במחצית השקל (ס"י רה סק"ו) כתב במפורש דלפי הרא"ש, באופן זה יברך ג"כ על מימיהם בופה"א. אולם צ"ע, שזה קשה מדברי הרא"ש בתשובה שכתב להדיא לא כן. משום כך כתב בשו"ע הרב, שמברכים על שכר תמרים שהכל, וכן על המים מבושלים עם עלי תה וקפה שהכל נהיה בדברו. וכן על מי שריית תותים ותפוחים וכיוצא בהם.

אבל כאמור מדברי הרא"ש (לא בתשובה) שהראנו בתחילת דברינו שמובא על המסכת (פ"ו דברכות) לא משמע כן, ומדבריו נראה שאין כל חילוק אם בישל המים בשביל הירקות, או הירקות בשביל המים, וכדברי מחצית השקל.

כתב הטור (ס"י רה) בשם הרא"ש, וכן מבואר בשו"ע (ס"י רה,ב) שלא אמרו מי שלקות כמותן, אלא כשבישלם בלא בשר, אבל אם בישלם עם בשר מברך עליהם שהכל. ומפרשים המג"א (שם סק"ז) ושו"ע הרב (רב,יד) ומ"ב (רה,יג) - שהטעם הוא, משום שהבשר שבמרק הוא העיקר, וחשוב יותר מאשר טעם הירקות לגופן. אעפ"כ כתב המ"ב (שם) שאם אכל רק את הירקות והמרק שלהן לבד בלא בשר, מברך על הירקות בופה"א ופותר את המרק, כיון שהמרק טפל לירק שהוא העיקר.

ד. הברכה במציצת פירות

יש לדון במוצץ בפיו את מי הפרי וזורק את האוכל מה דינו, האם זה נקרא אכילה, או כיון שאינו בולע אלא את מי הפרי ואת האוכל הוא זורק, אינו נקרא אכילה אלא שתיה. והנ"מ היא כמובן לגבי ברכה ראשונה, אם לברך ברכת שהכל או ברכת הפרי (בופה"ע או בופה"א). וכן יש נ"מ מתי יתחייב בברכה אחרונה דאם מציצת פירות מוגדרת כאכילה הרי שהשיעור בכזית, ואם מוגדר כשתיה הרי שהשיעור הוא ברביעית.

א. שיטת הפרי"ח ורעק"א – מציצה כאכילה

הראשון שדן בשאלה זו הוא הפרי"ח (בס' מים חיים ס"י ז) וסובר לדינא שמציצה נחשבת כאכילה ולא כשתיה, ולכן מי שמוצץ לימונים ושאר פירות בשיעור כזית – שהוא שיעור אכילה – מברך בופה"ע. ואע"פ שמהגמי בב"מ (פז,ב) מוכח שמוצץ אינו כאכילה. דאיתא התם לגבי אכילת פועל דכתיב: "כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כלייך לא תתן" (במדבר כג, כה), וממעטים ואכלת – ולא מוצץ, דמשמע שמוצץ אינו נקרא אכילה. ותו"ס כתבו שם (ד"ה שבעך) שמציצה נחשבת כשתיה, וז"ל: "שבעך ולא אכילה גסה, אי לאו דכתיב שבעך היה ממעטינן מואכלת – אכילה גסה, דאכילה גסה לא שמה אכילה (עפ"י יומא פ,ב). ולא הוה דרשינן ואכלת ולא מוצץ, דשתיה בכלל אכילה. אבל השתא דכתיב שבעך ולא אכילה גסה, אייתיר יואכלתי למדרש מיניה ולא מוצץ". שיטת התו"ס בודאי עומדת בסתירה לדברי הפרי"ח, אולם מהגמי לא קשה על הפרי"ח מיד,

דאפשר לומר, דגם לפי הגמ' מציצה נחשבת בכל מקום כאכילה, אלא שלגבי פועל ישנה דרשה מיוחדת שממעטת לנו מציצה. ההסבר לעני"ד הוא, שהתורה בפרשה זו דואגת לזכויותיו של הפועל, שיכול לאכול מהענבים בזמן עבודתו בכרם, דאל"ה נמצא שאנו מצערים את נפשו, בכך שאנו אוסרים עליו ומונעים ממנו דבר שנפשו חשקה בו, כמו שהתורה אסרה עלינו בבהמה לא תחסום שור בדישו. אבל כל זה כשאוכל כדרך אכילה, אבל כשמוצץ ענבים, שפעולה זאת היא לא כדרך, שאין דרכם של בני אדם למצוץ ענבים, פעולה מעין זו התורה אסרה, כיון שאין במניעת פעולה זאת שום צער לנפשו של הפועל, שכאן הוא רוצה לאכול בדרך מיוחדת ושונה ממה שמקובל לאכול. לדעת הפר"ח הסכים בחידושי רעק"א (או"ח בסי' רב סעיף ח) שמוצץ דינו כאכילה ומברך על מציצה כברכת הפרי. ובסי' ר"י כתב ג"כ בשם הפר"ח, ששעור מוצץ פירות הוא בכזית כדין אוכלין.

ב. שיטת המג"א ואם חולק על הפר"ח ורעק"א

ברם המג"א (או"ח סי' כג סק"א) כתב: "ואותן אדומים הנמצאים בתמוז וגם יש מין הנמצאים בחורף אין בהם אלא שרף בעלמא כנוס בתוך החרצנים ומוצצין אותן וזורקין אותן, א"כ ראוי לברך שהכל, כמ"ש סי' רב ס"ח וסט"ו, אף שיש בולעין אותן עם הקליפין והגרעין, אינם ראויים לאכילה כלל, א"כ אין לברך אלא על המשקה שבתוכו". מדבריו עולה שמציצת אותם פירות אדומים דינו כשתיה, ומברכים עליו ברכת שהכל. לכאורה זה עומד בניגוד לפר"ח ורעק"א שכתבו שמציצה דינה כאכילה, ומברך עליה ברכת הפרי. ואף שיש לחלק ולומר, שאותן אדומים שאין הפרי שלהם ראוי לאכילה אלא רק למציצה, א"כ עיקר הפרי שלהם עומד למציצה, ואדעתא דהכי נטעי אינשי, משום כך נכון שיברכו עליהם שהכל, משא"כ בפירות שעומדים לאכילה ומוצצין אותם, אולי דין מציצה כאכילה, ויברכו עליהם בופה"ע.

אבל זה אינו, דכ"ש הוא, דאם המג"א כתב לגבי פירות האדומים שעומדים רק למציצה ברכתם שהכל, למרות שכל הפרי אינו עומד לאכילה אלא רק למציצה, שהם עומדים למשקה היוצא מהן, והיה מקום לומר שיהיה דינם כזיתים וענבים שברכת המשקה היוצא מהן כברכת הפרי, בניגוד לשאר פירות שמשקה היוצא מהם, דינו כזיעה בעלמא וברכתו שהכל, וכמו שמסביר רש"י (בברכות לח,א) שהחילוק בין זיתים וענבים לשאר פירות, דבזיתים וענבים שעומדים למשקה, דין המשקה כדין הפרי, ולכן ברכתו כברכת הפרי (מלבד יין שתקנו לו ברכה בפ"ע מפאת חשיבותו כדאיתא בדף מב,א), משא"כ שאר פירות שאינם עומדים למשקה, ולא נטעי אינשי אדעתא דמשקה, וכל עיקר כוונתם בשביל אכילת הפרי, א"כ אם סחט את הפרי, מברך על המשקה שהכל (או בפה"א לדעה מסויימת), כיון שהמשקה נגרע ויורד במדרגה בברכה, כיון שלא כך דרך אכילתו, ולא לשם כך נטעוהו. א"כ אף באדומים שהמג"א מביא, שכל נטיעתם בשביל השרף הנמצא בתוכם ששותים אותו או מוצצים אותו, יש מקום לומר שהמשקה הוא עיקר הפרי, ודמי לזיתים וענבים, ויברכו עליו בופה"ע, ואעפ"כ כתב שלא כן, אלא ברכתו שהכל, א"כ כ"ש בסתם פירות שעומדים לאכילה ומוצץ אותם, שיברך עליהם ברכת שהכל. ואולי יש לומר, שהמג"א לא דיבר לפי שיטת רש"י, דלפי רש"י באמת אינו מובן,

וכדאמרן, אלא המג"א סובר בסוגיית דובשא דתמרי (לח,א) כהרא"ש שסובר שבכל משקה שנשחט מפירות מברכים עליו שהכל, כי הוא לא חלק מהפרי, והמשקה רק מיפקד פקיד בתוך הפרי, וכמו שבארנו בסוגיא הנ"ל, אלא שבזיתים וענבים הטעם שמברכים עליהם ברכת הפרי הוא משום גזה"כ, שישנה ג"ש מיוחדת שמלמדת אותנו שדין המשקה כדין הפרי. לפי"ז אין חילוק במשקה של פירות, אם הפרי עומד למשקה או לא. ולכן המג"א סובר באותן אדומים שאמנם עיקר גידולן הוא בשביל המשקה, אבל כיון שתמיד על משקה (מיץ פרי) מברכים שהכל, דהוי כזיעה בעלמא, שרק בזיתים וענבים מברכים על המשקה ברכת הפרי מטעם גזה"כ.

עוד אפשר ליישב, שיתכן שבאמת המג"א סובר כרש"י, אלא מה שרש"י כתב שבפירות העומדים למשקה שמברך על המשקה ברכת הפרי, היינו בפירות שניתן לאוכלם אלא שעיקר יעודם הוא למשקה, לכן מברך על המשקה ברכת הפרי, ולכן בזה שייך לומר שמציצת המשקה דינה כאכילה, ויברכו על המציצה בופה"ע, ובכה"ג ניתן להסביר שהפרי"ח ורעק"א דיברו. אבל בפירות שלא ניתנים לאכילה אלא רק למציצה, בכה"ג לא שייך לומר שהמשקה יהיה לו דין הפרי, כי הלוא הפרי אינו עומד כלל לאכילה, ובכה"ג מברך על המשקה שהכל, ובאופן זה דיבר המג"א, שפירות האדומים עומדים רק למציצה, ואינם ראויים לאכילה כלל.

ברם אין מנוס מלומר שיש מחלוקת בין המג"א והפרי"ח (למרות שלא העירו הפרי"ח ורעק"א מידי על דברי המג"א), דהלוא הפרי"ח כתב להדיא בלימונים – שאינם עומדים לאכילה, אלא כל נטיעתם הוא בשביל משקה היוצא מהן – שברכתם בופה"ע, אם מוצץ אותם. ולימונים דומים לאותם פירות אדומים, ששניהם אינם עומדים לאכילה, אלא למשקה היוצא מהם. לכן ע"כ נראה שהמג"א והפרי"ח חלוקים בדין מציצת פירות מה מברך, דלפי המג"א ברכת שהכל, שמציצה כשתיה, ותנא דמסייע ליה הוא התו"ס (בב"מ פז,ב) שסובר שמציצה דינה כשתיה. ואילו לפי הפרי"ח מציצה דינה כאכילה, ומברך על המשקה שמוצץ כברכת הפרי, ואפשר ליישב באופן שלא יקשה על הפרי"ח מהתו"ס הנ"ל. דכל מה שכתבו הוא רק שמציצה דינה כשתיה, אבל יתכן שביחס לברכה, גם התו"ס יסכימו כהפרי"ח שברכת המוצץ היא בופה"ע, משום שבברכות אזלינן בתר כוונה ודעת הנוטע, וכשנוטעים פרי מסויים בשביל משקה, כמו לימונים שעומד למשקה ולא לאכילה, אי"כ דמי בזה לזיתים וענבים שברכתם כברכת הפרי, ואין דינם כזיעה בעלמא, ולכן לענין ברכה דינו כאכילה לכל דבר. וגם שיעור השתיה הוא בכזית לגבי ברכה אחרונה, ולא בשיעור רביעית.

ג. הפמ"ג והאמרי בינה – חולקים על המג"א

הפמ"ג (אשל אברהם ס"י רג סק"א) הקשה על המג"א דאין שום דמיון בין דובשא דתמרי ומשקין היוצאין מהפירות, לבין מציצת פירות ממין האדומים, שאין בהם אלא שרף בעלמא, שכנוס בתוך חרצנים, והפירות מיועדים למציצה. בדבש תמרים ומי פירות, כיון שעיקר הפרי ראוי לאכילה, לכן משקין היוצאין מהפירות (מלבד זיתים וענבים שהמשקה כדין הפרי) אינו כפרי, כמו שמצאנו לגבי דין ערלה, שאין לוקין על שתיית משקין של פירות,

כך גם לגבי ברכה אינו כפרי וברכתו שהכל, אבל באותם פירות האדומים שהמג"א הזכיר, אינם ראויים לאכילה כלל, וכל צורת הנאתם, הוא ע"י מציצת השרף, א"כ למה שלא יברך עליהם בופה"ע.

גם האמרי בינה (או"ח ח"א דף יב ע"ד ד"ה וראיתי) סובר שבאותם פירות שהקליפה והגרעין אינם ראויים לאכילה, ואין ראוי אלא המשקה שבתוכו, מהראוי שיברך בופה"ע, כיון שזה עיקר פריו, ושרף זה לא נשתנה מכמות שהיה בתוך הקליפה. מה גם שלדעת הרא"ש (בברכות פ"ו סי' יח) שכתב שדוקא בדבר היוצא מתוף הפרי ע"י סחיטה, כגון מיץ פירות, אזי אינו כפרי עצמו וברכתו שהכל, דאינו אלא זיעה בעלמא, משום שאין יוצא טעם הפרי אלא ע"י בישול, ובסחיטה בעלמא אין יוצא טעם הפרי, משא"כ באופן שבישל את הפרי ונכנס טעם הפרי במים, דאז מברך על המים את ברכת הפרי, ומברך עליהם בופה"ע, וא"כ בשרף הנמצא בפירות האדומים, שזהו עיקר הפרי מהראוי לברך עליו בופה"ע.

כשיטת המג"א שמברך עליהם שהכל פסקו הא"ר והגר"ז, והח"א פסק שהמנהג לברך עליהם בופה"א, והביא דבריהם שעה"צ לבעל המשנה ברורה (סי' רג סק"ה).

כך מוכח ג"כ מהרא"ש (פ"ו דברכות סי' ג) שכתב שאם לא היה כתוב לשון אכילה בפרשת ערלה, שנאמר שלש שנים ערלים לא יאכל, הו"א שמשקה כאוכל, וגם בשותה משקה פירות היוצאין מהן מתחייב מלקות כמו באוכל פירות ערלה. ומשמע מדבריו, דכל זה לגבי דין ערלה – כגון חיוב מלקות וכדומה – שיש פסוק מיוחד שמלמדנו ששתיה אינה כאכילה, אבל לענין ברכות אין שום נ"מ בין הפרי למשקה היוצא ממנו, דאין חילוק בין אכילה לשתיה, ובשניהם יש לברך בופה"א, אלא שבסוחט מיץ פירות הטעם שמברך על המיץ שהכל, הוא משום דהוי כזיעה בעלמא.

במעדני יו"ט (שם על הרא"ש אות כ) הביא את קושיית התו"ס דשתיה בכלל אכילה, ותירץ דאכילה שמוזכרת בפרשת ערלה היא יתירה, דמספיק לנו אילו היה כתוב וערלתם, אלא ודאי שהפסוק שינה וכתב בלשון אכילה ללמדנו שצריך שתהיה דוקא אכילה ולא שתיה, ואכילה מעכבת. והקשה האמרי בינה דלכאורא אינו מובן, הלוא צריך את הפסוק דאכילה ללמדנו שיאכל בדרך אכילה כדי להתחייב מלקות, וכן ללמדנו שצריך שיאכל כשיעור. עכ"פ נראה בדעת הרא"ש שכאשר יוצא עיקר הפרי כגון ע"י בישול, ודאי אסור מן התורה, וא"כ בשרף פירות האדומים שג"כ זהו עיקר פריים, מהראוי לברך בופה"ע.

לפיכך מסיק האמרי בינה כיון שעכ"פ יש כאן מחלוקת לגבי הברכה, לפיכך נראה שבאותן לימונים המתוקים (=נראה שכוונתו אולי לתפוזים) כין שלענין ערלה ודאי המוצץ לתוך פיו המשקה אינו לוקה, לכן לא שייך שיברך בופה"ע. וכיון שיש כאן ספק ברכה אם לברך בופה"ע או ברכת שהכל, לכן מן הראוי לפטור בגוף הפרי, ע"י שיאכל קצת.

עוד כתב האמרי בינה, דכל זה לענין ברכה ראשונה, אבל לענין ברכה אחרונה, אף ששעורו בכזית, מ"מ אם אינו מוצץ שיעור כזית בכדי זמן של שתיית רביעית, הוי ספק ברכה, ודלא כהפרי"ח ורעק"א בגליונו (שהעתיק פעמים את דברי הפרי"ח הנ"ל בסי' ר"ב לענין ברכת בופה"ע, ובסי' ר"י לענין ברכה אחרונה), שסוברים שמתחייב בברכה אחרונה אם מצץ שיעור כזית.

ד. דין מציצה תלוי במחלוקת הראשונים בקני סוכר

בספר עמק ברכה (דף נח) נשאל מחכם אחד, במי שמוצץ פירות האילן כגון תפוחי זהב, שמוצץ בפיו את מימיהם ופולט וזורק את האוכל, מה דינו, והשיב בתחילה מדיליה דמסברא נראה לו דיש לחלק, דאם בולע האוכל לתוך מעיו נחשבת המציצה כאכילה ומברך בופה"ע, אבל כל שאינו בולע האוכלין אלא רק מוצץ וסוחט את המשקין בתוך פיו ובולען נחשב כשתיית משקין ומברך שהכל נ"ב. דאע"פ שלא נחשב שיש כאן אכילה, מ"מ טעימה מקרי, דלא גרע מלועס אוכלין בתוך פיו וחוזר ופולטן, שדעת האחרונים (או"ח סי' ר"י) דחייב בברכה, דכל מה שנאמר בהלכה שמתעמת אינה צריכה ברכה, היינו באופן שכל כוונתו היא רק לטעום את התבשיל, אבל כשכוונתו להנאת האכילה חייב בברכה. ולכאורא שיתחייב בברכת הפרי, אלא דמ"מ יברך רק שהכל, כיון שעיקר כוונתו למצוץ המשקין, ומברך על העיקר – המשקין, ופוטר את הטפל – האוכלין.

אמנם לאחר העיון כתב, שהדבר תלוי במחלוקת ראשונים, דהנה הראשונים נחלקו מה מברכים במציצת קני סוכאר, דהרמב"ם סובר שהכל, והגאונים בופה"א או בופה"ע, וכן סובר הטור בסי' רב. וז"ל הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ה"ה): "הקנים המתוקים שסוחטין אותן ומבשלין מימיהן עד שיקפא וידמה למלח, כל הגאונים אומרים שמברכים עליו בופה"א, ומקצתן אמרו בופה"ע, וכן אמרו שהמוצץ אותם קנים מברך בופה"א. ואני אומר שאין זה פרי ואין מברכין עליו אלא שהכל, שלא יהא דבש אלו הקנים שנשתנה ע"י האור גדול מדבש תמרים שמברכים עליו שהכל". ומבאר אותו הכס"מ, שהרמב"ם חולק על הגאונים בתרתי, חדא "שאיין זה פרי" ולכן המוצץ קנים אלה מברך שהכל, שאין זה פרי כלל, ועוד, שאפילו אם נאמר שהם פרי, והמוצץ אותם קנים מברך בופה"ע, מ"מ בסוכאר היוצא מהן לא יברך אלא שהכל, שאין הסוכאר טוב יותר מדבש תמרים, שהתמרים הם הפרי, והדבש אינו אלא זיעה בעלמא ומברך עליו שהכל, וא"כ גם על סוכאר יברך ברכת שהכל.

הטור (סי' רב) כתב שאפשר להשיב על הרמב"ם, שאין דמיון בין דבש תמרים לקני הסוכאר, שהתמרים הם הפרי, ולכך נטעי להו אינשי לאכלם, הלכך כנשתנו נשתנית ברכתן, כמו בכל הפירות שמברכין על המשקין היוצאין מהם שהכל, חוץ מיין ושמן (וכמו שרשי"י מחלק בדף לח, א שהחילוק בין שמן ויין לשאר משקין שיוצאין מהפירות, שאילו במשקין שיוצאין מהפירות הוא זיעה בעלמא, כי אין הפירות עומדים למשקה, ולא לכך נטעי להו אינשי, לכן מברך על המשקה ברכה אחרת מהברכה שמברך על הפרי, כי יש כאן ירידה בדרגה, ומשתנית ברכתו, משום כך מברך על המשקה שהכל או בופה"א. אבל זיתים וענבים שעומדים למשקה מברך עליהם ברכת הפרי) אבל קני הסוכאר שאינם ראויים לאכילה, ועיקר נטיעתן לשם הדבש שבתוכן, וזהו פריים, הלכך מברך עליו בופה"ע, ע"ש. וכך תירץ הרדב"ז שם את קושיית הרמב"ם על הגאונים. וכך סוברים הט"ז (בסי' רב) והגר"א (שם) ותמהו על דברי הכס"מ, וכמו שחילק הטור שאן כל דמיון בין קני סוכאר לבין דבש תמרים.

רואים א"כ שלפי הרמב"ם והכס"מ – מציצת פרי נחשבת כשתיה, ומברך עליה שהכל, וכן פסק השו"ע והמ"ב (סי' רב, טו) אפילו בקני סוכאר שהקנים אינם עומדים לאכילה אלא

לשם הסוכאר היוצא מהם, וכ"ש במוצץ שאר פירות שעומדים לאכילה, שאם מוצצם בפיו שיברך שהכל, שהרי הפירות אינם מיועדים לשם המשקה היוצא מהם. ואילו לפי הטור והגאונים והט"ז והגר"א מציצת קנים נחשבת כאכילה ומברך בופה"ע, אבל יתכן שלפי דעתם, כל זה בקנים שאינם עומדים לאכילה, לכן הסוקאר הנמצא בתוכם, זהו עיקר פריים, ולכן יש לברך עליו בין אם אוכלו כמו שהוא, ובין אם מוצצו מהקנים, ברכת בופה"ע. אבל במוצץ שאר פירות שעומדים לאכילה, אזי המציצה נחשבת כשתיה, וכמו שכתבו התו"ס בב"מ (דף פז, ב), לכן מברך ברכת שהכל.

ה. סיכום

נמצאנו למדים להלכה, שדעת הפר"ח ורעק"א היא שמציצה נחשבת כאכילה. ואילו לפי הרמב"ם והכס"מ וכן. וכן לפי האמרי בינה הגר"א והט"ז ונראה בפשטות שכן דעת התו"ס, שמציצה נחשבת כשתיה ומברך שהכל. בדעת הטור יש מקום לחלק בין פירות שעומדים למשקה כמו קני הסוכאר, שמברך על מציצתם ברכת הפרי, לבין פירות שעומדים לאכילה ומוצץ את פריים שמברך עליהם שהכל. שיעור המציצה לגבי ברכה האחרונה תלוי ג"כ בשאלה הנ"ל, לסוברים שמברך שהכל שיעורו ברביעית, ולסוברים שברכתו בופה"ע שיעורו בכזית.

לסיכום נראה דכיון שדעת רוב הפוסקים – הרמב"ם, הכס"מ, האמרי בינה, הט"ז, הגר"א וכן דעת המג"א, וכן נראה בפשטות בדעת התו"ס, לכן יש לברך על מציצת פירות שהכל נהיה בדברו. מה גם שיש בזה מחלוקת הפוסקים וברכת שהכל מוציאה שאר ברכות אבל לא איפכא, דאם בירך על דבר שברכתו בופה"ע או בופה"א שהכל יצא. כ"כ נראה מזה ששיעור ברכה אחרונה לגבי מציצה הוא רביעית.